

ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐԻ ԴԵՐԻ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒՄԸ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐՈՒՄ

Հողվածում արծածվում է տնտեսական գործունեության մեջ ներգրավված հասարակության յուրաքանչյուր անդամի անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունների դերի կարևորման խնդիրը: Շեշտադրվում է այն հանգամանքը, որ տնտեսությունը արդյունավետ կազմակերպելու և կառավարելու համար անհրաժեշտ է, որ տնտեսական գործընթացի մասնակիցները դիտվեն ոչ միայն որպես տնտեսական հարաբերությունների օբյեկտներ, այլև որպես հասարակության տնտեսական վարքագիծ ձևավորող սուբյեկտներ:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. տնտեսական գործունեություն, սոցիոլոգիական հետազոտություն, տնտեսական վարքագիծ, հոգեբանական գործոններ, նպատակ, դրդապատճառ, հետաքրքրություններ, ընկալում, տնտեսության արդյունավետ կառավարում:

Տնտեսագիտության տեսության մեջ տնտեսական գործունեությունը դիտվում է որպես նյութական ու հոգևոր բարիքների արտադրության, փոխանակման, բաշխման և սպառման գործընթացների, ինչպես նաև տնտեսվարող սուբյեկտների (առանձին անհատներ, մարդկանց խմբեր, ֆիրմաներ, կազմակերպություններ, էթնոսներ) փոխհարաբերությունների հարաբերականորեն ինքնուրույն համակարգ [1], [2]: Նման ելակետով սոցիոլոգիական հետազոտություններ կատարելիս մարդու տնտեսական գործունեությունը վերացարկվում է նրա կենսագործունեության այլ ոլորտներից, իսկ տնտեսական վարքագիծը և փոխհարաբերությունները՝ վարքագծի և փոխհարաբերությունների այլ տեսակներից:

Ոչ տնտեսական հասարակական երևույթները դիտվում են կամ որպես տնտեսական երևույթներով պայմանավորված և նրանցից ածանցված, կամ որպես տնտեսական վարքագծի և փոխհարաբերությունների վրա ազդող գործոններ, հոգեբանական երևույթները՝ որպես տնտեսական երևույթները սուբյեկտիվորեն արտացոլող երևույթներ [3]: Միջանձնային հարաբերություններում հասարակության անդամների դրսևորած սոցիալական վարքագիծը համարվում է զուտ տնտեսական գործոններով պայմանավորված և տնտեսական վարքագծից ածանցված հետևանքային բնութագրիչ, իսկ տնտեսական երևույթները համարվում են մարդու ընդհանուր կենսագործունեությունը և սոցիալական միջավայրը պայմանավորող ներքին գործոններ: Անհատը կամ հասարակական խմբերը հանդես են գալիս տնտեսական հարաբերությունների ազդեցությունը կրող օբյեկտների դերում, ինչով պայմանավորված էլ տնտեսագիտական հոգեբանության հետազոտության խնդիր է դառնում այն, թե ինչպես են արտադրական հարաբերություններն արտացոլվում հասարակության յուրաքանչյուր անդամի գիտակցության մեջ: Մասնավորապես, ուսումնասիրվում են տնտեսական հարցերում մարդու ինքնազգացողության և վարքագծի վրա սոցիալ-տնտեսական միջավայրի թողած ազդեցության հետևանքները, հասարակության անդամների կողմից նախապատվություններ տալու և նախընտրելի որոշումներ կայացնելու գործընթացները պայմանավորող գործոնները, փոփոխվող տնտեսական գործոնների ազդեցությամբ պայմանա-

վորված հոգեբանական այն ներթափույց մեխանիզմները, որոնք կարող են ի հայտ գալ ընտրության հետևանքների, աշխատանքի վարձատրության, եկամուտների ձևավորման և բաշխման, սպառման, սեփականության, վարկավորման և այլ հարաբերություններում [4], [5]:

Որքան էլ որ գործունեության այլ ձևերում և հարաբերություններում առանձին անհատների ծավալած տնտեսական գործունեությունը անհատականության դրսևորման և ինքնաիրացման նախադրյալ ու բնութագրիչ հանդիսանա, այնուամենայնիվ տնտեսությունը կազմակերպելու և այն արդյունավետ կառավարելու համար անհրաժեշտ է, որ տնտեսական գործընթացներում առանձին անհատները և խմբերը դիտվեն ոչ միայն որպես տնտեսական հարաբերությունների օբյեկտներ, այլև որպես հասարակության տնտեսական վարքագիծ ձևավորող սուբյեկտներ: Այսինքն՝ սոցիալ-տնտեսագիտական հետազոտություններ կատարելիս խնդիրները պետք է դիտարկել ոչ միայն տնտեսագիտական, այլ նաև հոգեբանական տեսանկյունից: Այս դեպքում, գոյաբանական իմաստ ձեռք բերելով, տնտեսությունը՝ որպես մարդկանց կենսագործունեության մի ոլորտ, ինքն է դառնում հոգեբանական հետազոտությունների օբյեկտ: Արդյունքում, հոգեբանական երևույթները դիտվում են ոչ միայն որպես հետևանքներ, այլև պատճառներ և, անհրաժեշտություն է առաջանում պարզելու, թե ինչպես են հասարակության յուրաքանչյուր անդամի անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունները (ընկալումները, զգացումները, հույզերը, խառնվածքը, բնավորությունը, երևակայությունը, կամային որակները, մտածողությունը, դիրքորոշումները, կարծրատիպերը) և տվյալ հանրության բնորոշ էթնոմշակութային և ժողովրդագրական գործոններն ազդում ողջ հասարակության տնտեսական գործունեության և վարքագծի վրա, որոնցով,

ինչ խոսք, պայմանավորվում է ցանկացած երկրում տնտեսական այս կամ այն քաղաքականության իրականացումը, արտադրության արդյունավետ կազմակերպումն ու կառավարումը:

Սոցիոլոգիական գրականության մեջ տնտեսական վարքագիծը սահմանվում է որպես սոցիալական վարքագծի մի այնպիսի տեսակ, որն արտացոլում է հասարակության տնտեսական կյանքին անհատի մասնակցությունը տնտեսական գործունեության այնպիսի ձևերով, որոնք պայմանավորված են նրա հասարակական հետաքրքրություններով և նյութական հնարավորություններով: Տնտեսագիտության մեջ տնտեսական գործունեությունը դիտվում է որպես տնտեսվարման տարբեր մակարդակներում իրականացվող այնպիսի գործողությունների համախումբ, որոնց արդյունքում մարդիկ բավարարում են իրենց կարիքները՝ նյութական բարիքների ու ծառայությունների փոխանակման միջոցով: Տնտեսական վարքագիծը կապվում է տնտեսական այն այլընտրանքների հետ, որոնց դեպքում ծախսերը նվազագույնն են, իսկ եկամուտները՝ առավելագույնը [6], [7]:

Հոգեբանության տեսանկյունից տնտեսական գործունեությունը հասարակական գործունեության այնպիսի մի առանձնահատուկ տարատեսակ է, որը ծնվում է անհատի տնտեսական բարեկեցության հասնելու պահանջունքից և բնութագրվում է նրա նպատակներով, դրդապատճառներով, գործողության ձևերով և արդյունքներով: Յուրաքանչյուր անհատի տնտեսական գործունեության նպատակը իր հակումներին և ձգտումներին համապատասխան եկամուտների ստացումն է: Տնտեսական դրդապատճառները ֆիզիկական և հասարակական պահանջունքների բավարարմանը միտված մղումներն են:

Գործունեությունը, որպես հոգեբանական եզրույթ, մարդու ակտիվության դրսևորման այն գործընթացն է, որի

նպատակը բնության և հասարակության զարգացման օրինաչափությունների ճանաչման և վերափոխման ճանապարհով անձնական կենսագործունեության պայմանների ապահովումն է: Գործունեության մասին կարելի է խոսել միայն այն ժամանակ, երբ մարդու ակտիվության հիմքում կա գիտակցական նպատակ: Գործունեություններն իրարից կարող են տարբերվել ձևով, իրականացման եղանակներով, հուզական լարվածությամբ, ֆիզիոլոգիական մեխանիզմներով: Մի գործունեությունը նյութից տարբերող գլխավոր գործոնը գործունեության առարկան է, որը գործունեության իրական դրդապատճառն է [8]– [11]: Գործունեության առարկան «կարող է լինել ինչպես նյութական, այնպես էլ իդեալական. գոյություն ունենալ ընկալումներում, երևակայության մեջ, մտքում: Գլխավորն այն է, որ նրա ետևում միշտ կանգնած է պահանջմունքը» [10, էջ 102]: Գործունեության դրդապատճառը անձի կողմից կարող է չգիտակցվել կամ թերի գիտակցվել, սակայն նպատակի գիտակցումը պարտադիր է: Յուրաքանչյուր գործունեություն ունի ուրույն կառուցվածք, որի բաղադրիչներն են գիտակցված նպատակի (կամ նպատակների) իրագործման համար իրականացվող գործողությունները: Դրդապատճառները մարդուն սնունդ են գործունեության, իսկ նպատակը գործողությունների միջոցով ուղղորդում է նրան: Տնտեսական գործունեություն ծավալող ցանկացած սուբյեկտ կարող է ունենալ ոչ միայն բացահայտ դրդապատճառներ (օրինակ՝ եկամտի կամ շահույթի ստացում, հասարակական պարտքի կատարում, հոգևոր և բարոյական բավարարվածություն), այլև անհատական հետաքրքրություններով և արժեքային համակարգով պայմանավորված թաքնված դրդապատճառներ (օրինակ՝ հասարակության մեջ անձնական կարգավիճակի բարձրացում, ազդեցության ոլորտների ընդլայնում, հավելյալ իշխանության ձեռքբերում), որոնք, ըստ նրա, ևս օրինական են և ընդունելի հասարակու-

թյան կողմից: Առանց տնտեսական գործունեության նպատակի ետևում առկա թաքնված դրդապատճառների հաշվառման և դրանց հոգեբանական վերլուծության հնարավոր չէ հասկանալ տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից դրսևորվող այս կամ այն տնտեսական վարքագիծը և դրանով պայմանավորված կանխորոշել նրա՝ որպես քաղաքացու, հասարակական հավանական վարքագիծը:

Անհատի տնտեսական վարքագիծը պայմանավորվում է նրա ընկալումներով: «Ընկալումը զգայարանների միջոցով արտացոլվող առանձին հատկանիշների միավորումն է առարկաների, իրադրությունների և իրադարձությունների ամբողջական պատկերների մեջ: Ընկալում ասելով պետք է հասկանալ և՛ առարկաների (երևույթների, իրադրությունների և իրադարձությունների) ամբողջական արտացոլման հոգեկան գործընթացը, և՛ այդ գործընթացի արդյունքը՝ հոգեկան պատկերի ձևով» [11, էջ 147]: Ընկալման գործընթացի (ուստի նրա արդյունքի) վրա կարող են ազդել մարդու կենսափորձը, համոզմունքները, սոցիալական դիրքորոշումները և կարծրատիպերը, տարբեր հոգեվիճակները, գիտելիքները, խառնվածքը, աշխատանքը և անձնային այլ առանձնահատկություններ: Այնքանով, որ թվարկված առանձնահատկությունները խիստ անհատական են, կարելի է եզրակացնել, որ միևնույն երևույթը տարբեր մարդկանց մեջ կարող է առաջացնել տարբեր՝ ընդհուպ երևույթի բովանդակությանը ոչ համարժեք ընկալումներ: «Այսօր արդեն ակնհայտ է, որ առանձին անհատը ոչ միայն իռացիոնալ է մտածում, այլև շատ դեպքերում շրջապատող աշխարհը ոչ աղեկվատ է ընկալում: Նրա զգայությունները, ընկալումները, ուշադրությունը, հիշողությունը, զգացմունքները, երևակայությունը և հոգեկան այլ գործընթացները, ինչպես նաև հոգեբանական առանձնահատկություններն ու հոգեկան իրավիճակները լի են սխալներով, պատրանքներով,

հակասությունների և անհամարժեքությունների օրինակներով» [12, էջ 58]: Հատկապես դինամիկ տնտեսական հարաբերություններում, երբ տնտեսվարող սուբյեկտը (անհատը կամ անհատների խումբը) հաճախակի է հայտնվում իր համար ոչ նպաստավոր հոգեկան իրավիճակներում, կարող է ոչ համարժեք ձևով հակազդել այդ փոփոխություններին, ինչը կարող է հանգեցնել հասարակության համար անցանկալի տնտեսական անհավասարակշիռ իրավիճակների, որն իր բացասական ազդեցությունը կարող է ունենալ ողջ երկրի տնտեսության վրա: Անսպասելի փոփոխվող տնտեսական իրադարձությունները խախտելով տնտեսվարող սուբյեկտների հոգեկան հավասարակշռությունը հանգեցնում են փոփոխությունների բովանդակությանն ու նպատակին անհամարժեք հասարակական կարծրատիպերի և դիրքորոշումների ձևավորման, առաջացնում են հասարակության անդամների մտավոր գործունեության կառուցվածքային ճշտումների անհրաժեշտություն: Ձգտելով հակազդել անսպասելի տնտեսական իրավիճակներին և հասնել հոգեկան հավասարակշռության՝ տնտեսվարող սուբյեկտը կարող է դիմել պատահական (հաճախ ոչ ռացիոնալ) այլընտրանքների, նախապատվությունների, ինչը կարող է հանգեցնել նրա տնտեսական վարքագծի անկանխատեսելի փոփոխության, տնտեսության կառավարման գործող մեխանիզմի խաթարման: Հետևաբար տնտեսվարող սուբյեկտների տնտեսական գործունեությունը և տնտեսական վարքագծի հավանականային դրսևորումները հետազոտելիս պետք է հաշվի առնել նաև փոփոխվող և անսպասելի իրադրությունների պատճառով առաջացող հոգեբանական գործոնների հնարավոր ազդեցությունները ևս: Այս հանգամանքը հաշվի չառնելը կարող է հանգեցնել տնտեսվարող սուբյեկտների տնտեսական գործունեության և վարքագծի ոչ ճիշտ մեկնաբանման և արտադրական

գործընթացների ոչ արդյունավետ կազմակերպման ու պլանավորման: Մարդն ի գորու չէ հավասարապես ներգրավվել հասարակական բոլոր հարաբերություններում: Առաջնորդվելով թե՛ իրադրական (առօրեական) և թե՛ հեռահար նպատակներով՝ յուրաքանչյուր ոք ընտրողաբար մտնում է որոշակի հասարակական հարաբերությունների մեջ, որոնց համապատասխան էլ հայտնվում է որոշակի սոցիալական միջավայրում: Սոցիալական միջավայրը՝ որպես մարդկանց կենսագործունեության նյութական, տնտեսական, քաղաքական, հոգևոր և մշակութային պայմանների միասնական ընդհանրական համակարգ, ազդում է հասարակության յուրաքանչյուր անդամի ոչ միայն ձևավորման, այլև զարգացման գործընթացների վրա: Տնտեսվարող սուբյեկտների գործունեությանն ու վարքագծին առնչվող խնդիրներն ուսումնասիրելիս չի կարելի անտեսել այն հանգամանքը, որ նրանցից յուրաքանչյուրն ի վերջո մի որոշակի սոցիալական միավորի (հանրույթի) ներկայացուցիչ է, և որ ամեն մի հանրույթ ունի իրեն բնորոշ արժեքային համակարգ ու դրանով պայմանավորված հոգեբանական առանձնահատկություններ: Նույն կերպ էլ, ամեն մի հասարակություն (պետություն)՝ որպես տարբեր հանրույթների միավորում, ունի իր պատմական զարգացման ընթացքով պայմանավորված և իրեն հատուկ սոցիալ-տնտեսական և մշակութային առանձնահատկություններ, որոնք հետևանք են նրան բնութագրող էթնոհոգեբանական գործոնների: Ուստիև, անհատ տնտեսվարող սուբյեկտի տնտեսական գործունեության մեխանիզմները և տնտեսական վարքագիծը պայմանավորվում են ոչ միայն նրա անհատական հոգեբանական առանձնահատկություններով, այլև սոցիալական միջավայրով, այդ միջավայրում նրա կենսապայմաններով, ողջ հանրության պատմական զարգացման և մշակութային ու էթնոհոգեբանական առանձնահատկություններով:

1. Курс экономической теории: Общие основы экономической теории. Микроэкономика. Макроэкономика. Основы национальной экономики: учеб. пособие для студентов вузов /рук. авт. коллектива и науч. ред . А. В. Сидорович/, М., «Дело и Сервис», 2007.
2. Курс экономической теории, /учебник для вузов под ред. Чепурина М. Н./, Киров, «АСА», 2005.
3. Позняков В.П., Экономическая психология в России 21 века. Теоретические проблемы и эмпирические исследования / Экономическая психология: Актуальные исследования и инновационные тенденции / Под общ. ред. А.Д. Карнышева. Иркутск, БГУЭП, 2009. с. 41–68.
4. Китов А. И., Экономическая психология., М., Политиздат, 1987.
5. Пасыпанова О.С., Экономическая психология: психологические аспекты поведения потребителей, Монография.–Калуга: Изд-во КГУ им. К.Э. Циалковского, 2012.
6. Кураков Л. П., Кураков В. Л., Кураков А. Л., Экономика и право: словарь–справочник., М., Вуз и школа, 2004.
7. Райзберг Б. А., Лозовский Л.Ш., Стародубцев Е. Б., Современный экономический словарь., М., ИНФРА–М, 2011.
8. Немов Р. С., Психология, том 1, М., ВЛАДОС, 2004.
9. Маклаков А. Г., Общая психология, СПб.: Питер, 2005.
10. Леонтьев А.Н., Деятельность. Сознание. Личность., М., 1975.
11. Նախագրյալն Ա. Ա., Հոգեբանության հիմունքներ, «Հոգեբան» հրատ., Երևան, 1997:
12. Веригин А.Н., Теория психического отражения и экономическая психология, Экономическая психология в современном мире: сборник научных статей, М. 2012. с. 57–68.

ЗНАЧИМОСТЬ РОЛИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ В ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ

КАРЛЕН ВОСКАНЯՆ

*ЕГУ, факультет математики и механики,
отделение актуарной и финансовой математики, студент*

Во многих экономических теориях экономическая деятельность субъектов общества рассматривается как доминирующая деятельность в сфере жизнедеятельности всего общества, а психологические особенности каждого члена общества рассматриваются как следствия субъективного отражения экономических отношений. Члены общества, занимающиеся экономической деятельностью, рассматриваются всего лишь как объекты экономических взаимоотношений. В статье рассматривается важность учета роли психологических особенностей каждого индивида в экономической деятельности общества. Акцентируется тот факт, что в экономических отношениях члены общества выступают не только в качестве объекта, но и в качестве субъекта экономической деятельности, что имеет немаловажное значение для продуктивного хозяйствования.

IMPORTANCE OF THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL PHENOMENA IN ECONOMIC PROCESSES

KARLEN VOSKANYAN

*Yerevan State University, Faculty of Mathematics and Mechanics,
Department of Actuarial and Financial Mathematics, Student*

According to many theories the economic activity of the members of society is regarded as a dominant activity, whereas the psychological characteristics of each member of society are regarded as a consequence of the subjective reflection of economic relations, i.e. members of society are engaged in economic activity and are considered more objects in economic relations.

The article discusses the significance of considering the role of psychological characteristics of each individual in the economic activity of society. The article also emphasizes the fact that economic relations between the members of society are not only the object, but also the subject of economic activity, which is extremely important for productive economic management.